

ДОСТУПНІСТЬ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ: ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Питання доступності правосуддя в Україні сьогодні є актуальним для кожного громадянина. Особливо гостро це відчувається зараз, коли через війну руйнується інфраструктура, змінюється підсудність судів, а люди змушені шукати способи захисту своїх прав. Я вважаю, що без реального доступу до суду всі інші конституційні права втрачають свою силу. Практичні аспекти, зокрема перешкоди, з якими стикаються громадяни - від фінансового навантаження до кадрового голоду в судах - дозволяє побачити реальний стан правової системи зараз. Вивчення цієї теми допомагає знайти баланс між безпековими заходами та збереженням базових юридичних гарантій, що є надзвичайно важливим для розбудови сучасної правової держави, особливо в умовах повномасштабної війни. Мета моєї роботи полягає у дослідженні практичних та правових аспектів, які визначають реальну доступність судового захисту в Україні, та виявленні ключових перешкод, що заважають громадянам ефективно відстоювати свої права та інтереси.

Вивчаючи тему доступності правосуддя, передусім я звертаюся до конституційної бази. На мою думку, доступ до суду - це базовий елемент верховенства права. Конституція України у статті 55 чітко проголошує, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом, а стаття

124 наголошує, що юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір. Це означає, що держава має не просто створити суди, а забезпечити умови, за яких кожен зможе туди звернутися. «Права і свободи людини і громадянина захищаються судом...». З цієї статті я роблю висновок, що право на судовий захист є абсолютним і не може бути обмежене навіть в умовах надзвичайних правових режимів чи воєнного стану.

У своїй роботі я також дослідила, як ці конституційні принципи деталізуються на рівні профільного законодавства. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» у статті 7 гарантує кожному захист прав у розумні строки незалежним і безстороннім судом. Проте на практиці можна помітити значний кадровий дефіцит у судах, через що справи розглядаються надто довго. Я вважаю, що надмірні процесуальні строки фактично нівелюють саму ідею доступності правосуддя, адже такий пізній захист часто втрачає свій сенс. Крім того, стаття 11 цього ж ЗУ

закріплює принцип гласності і відкритості судового процесу, що є важливим запобіжником проти правового свавілля.

Окрему увагу я приділила морально-етичному аспекту, який безпосередньо впливає на довіру громадян до судової гілки влади. Важливу роль у цьому питанні має Кодекс суддівської етики.

Стаття 1 цього Кодексу вимагає від судді бути прикладом неухильного додержання вимог закону та виховувати повагу до суду. На мій погляд, якщо суддя діє упереджено або ж демонструє зверхність, то це створює серйозний психологічний бар'єр для суб'єкта, який прийшов за захистом. Етична поведінка є такою ж важливою складовою доступності суду, як і фінансова чи територіальна. «Суддя як носій судової влади повинен бути прикладом неухильного дотримання принципу верховенства права і вимог закону, присяги судді».

Ця стаття підтверджує, що високі моральні стандарти є основою формування авторитету судової влади в суспільстві.

Досліджуючи практичні аспекти доступності правосуддя, я не можу залишити без уваги фінансовий бар'єр, який для багатьох українців є першою і часто непереборною перешкодою на шляху до відстоювання своїх прав. Мова йде про інститут судового(або податкового) збору.

Вивчаючи ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», можна побачити, що фінансування судової влади здійснюється за рахунок державного бюджету, а судовий збір розглядається як механізм компенсації витрат держави на

забезпечення процесу. Проте, на мою думку, чинні ставки судового збору є непропорційними порівняно з реальним рівнем доходів населення, особливо під час тривалої економічної кризи в умовах війни. Коли людина, чиї права було грубо порушено, змушена обирати між купівлею базових продуктів і сплатою кількох тисяч гривень за подання

позову, правосуддя перестає бути доступним.

Процесуальне законодавство дає судам право звільняти громадян від сплати збору або відстрочувати його, зважаючи на майновий стан. Проте, аналізуючи судову практику, я помітила, що судді використовують це право вкрай неохоче. Вони вимагають від позивачів величезну кількість довідок для підтвердження скрутного становища, перетворюючи клопотання на нелегкі бюрократичні питання. Це яскравий приклад правового нігілізму, коли фіскальні інтереси держави ставляться вище за конституційне право на судовий захист.

Окремим і надзвичайно гострим практичним аспектом сьогодення стало функціонування судової системи в умовах воєнного стану. Повномасштабна війна змусила правову систему адаптуватися до безпрецедентних безпекових загроз. Згідно з Основним Законом, навіть під час війни діяльність судів не може бути припинена.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» прямо підтверджує цей принцип, забороняючи будь-яке прискорення чи спрощення судочинства. Але як реалізувати це на практиці, коли будівлі судів руйнуються, а території опиняються в зоні бойових дій?

Законодавчим виходом стала зміна територіальної підсудності справ. Рішеннями Голови Верховного Суду розгляд справ із небезпечних регіонів було перенесено до судів у інших областях.

З юридичної точки зору це було правильне рішення, яке врятувало тисячі проваджень, але з практичного боку це створило величезні труднощі для людей. Фізична доступність суду різко знизилася. Людина, яка виїхала з окупованої території, наприклад, до Тернополя, часто фізично чи фінансово

не може їздити на засідання суду, якому передали її справу в іншу область. Більше того, Кодекс суддівської етики наголошує, що суддя повинен докладати всіх зусиль для швидкого і справедливого розгляду справ. Але як забезпечити цю швидкість, якщо суд, до якого перенаправили сотні нових справ, просто фізично не може охопити весь об'єм справ? Це призводить до системного порушення права на розгляд справи в розумні строки.

Також я вважаю за необхідне детально проаналізувати цифровізацію судочинства, зокрема систему «Електронний суд» та засідання в режимі відеоконференцій. Правові основи для цього закладені у Законі України

«Про судоустрій і статус суддів», який визначає застосування інформаційних технологій як пріоритет розвитку судової влади. Можливість подати позов через персональний кабінет, не виходячи з дому, та взяти участь у засіданні за допомогою власного ноутбука - це величезний крок уперед. Це рішення рятувало правосуддя під час блекаутів та постійних повітряних тривог.

Однак і тут можна помітити серйозні практичні проблеми, які створюють так звану «цифрову нерівність».

По-перше, значна частина населення, особливо літні люди або мешканці віддалених сіл, не мають доступу до швидкісного інтернету чи комп'ютерної техніки, а також не володіють навичками роботи у такій сфері. Для них «Електронний суд» залишається чужим і незрозумілим інструментом.

По-друге, виникають питання технічної надійності: система часто працює зі збоями, документи «зависають», а засідання зриваються через проблеми зі зв'язком. Крім того, виникає етичний аспект процесу. Кодекс суддівської етики зобов'язує суддю забезпечувати високу культуру судового процесу. Але під час дистанційних засідань, коли учасники перебувають в неофіційній обстановці, часто втрачається сама атмосфера поваги до правосуддя, що негативно впливає на авторитет судової влади загалом.

Аналізуючи правові та практичні аспекти доступності правосуддя, я дійшла висновку, що ця проблема є комплексною і не може бути вирішена суто

косметичними змінами в процесуальних кодексах. Держава повинна усвідомити, що кожна нерозглянута вчасно справа -це підірвана довіра до всієї судової системи. На мою думку, конституційні інституції мають працювати на випередження, створюючи умови, за яких правосуддя буде не просто законним, а й зрозумілим і близьким для пересічного громадянина. Це вимагає від нас системного реформування фінансових питань судочинства, подолання кадрового голоду та забезпечення належного контролю за дотриманням високих моральних і професійних стандартів суддівського корпусу.

У підсумку я можу стверджувати, що доступність правосуддя в Україні є фундаментальною конституційно-правовою категорією, яка виступає головним індикатором реального існування демократичної та правової держави. Вивчення чинного законодавства та практичних реалій показав, що попри міцну Конституцію України та базу, яку вона створює, система доступу громадян до судового захисту наразі перебуває у стані глибокої кризи, яка посилилася через фактор воєнного стану.

На мою думку, ключовими бар'єрами на шляху до суду в Україні залишаються надмірне фінансове навантаження у вигляді високих ставок судового збору, критичний кадровий голод серед суддівського корпусу, який призводить до ігнорування розумних строків розгляду справ, а також географічні та безпекові обмеження, викликані війною.

Я вважаю, що розв'язання цих проблем потребує негайних та комплексних дій з боку держави. Зокрема, необхідно оптимізувати процедури добору та кваліфікаційного оцінювання суддів для швидкого наповнення судів кадрами, переглянути фіскальну політику судового збору для малозабезпечених верств населення, а також продовжити вдосконалення системи «Електронний суд», адаптуючи її до потреб усіх категорій громадян.

Крім того, я переконана, що доступність правосуддя неможлива без внутрішньої реформи свідомості самих громадян. Судді мають неухильно дотримуватися приписів Кодексу суддівської етики, адже кожне рішення, кожне слово та навіть поведінка у судовому засіданні формують суспільну

уяву про справедливість у державі. Тільки поєднання сильних правових гарантій, технологічних інновацій та високих морально-етичних стандартів дозволить Україні забезпечити реальний, безперешкодний та ефективний доступ до правосуддя для кожного, хто потребує захисту своїх прав.

Сьогодні, коли українське суспільство виборює свій цивілізаційний вибір та право на європейське майбутнє, забезпечення європейських стандартів судочинства є надзвичайно важливим завданням. Я впевнена, що популяризація цієї теми та системна робота над помилками всередині судової влади є потужним аргументом на міжнародному рівні, який доводить, що навіть під час війни та хаосу Україна залишається вірною принципам верховенства права та захисту людини.

Перелік використаних джерел:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-

VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Ст. 545.

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

3. Кодекс суддівської етики: затверджений XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 року (в редакції рішення XX чергового з'їзду суддів України від 18 вересня 2024 року).

<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text>

4. Чудик Н.О. Реформування судової влади в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. №. 4. С. 97-100

5. Чудик Н.О. Судова реформа – вагомий крок до Європейського правосуддя. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. №. 3. С. 193-196